

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie

Filologie – Jazyky zemí Asie a Afriky

Milan Samko

**DIALEKTOLOGICKÉ A SOCIOLINGVISTICKÉ ASPEKTY
KONTAKTU MEZI DVĚMA SUBDIALEKTY SEVEROCENTRÁLNÍ
ROMŠTINY V MĚSTE JELŠAVA**

**DIALECTOLOGICAL AND SOCIOLINGUISTIC ASPECTS
OF CONTACT BETWEEN TWO NORTH – CENTRAL ROMA
LANGUAGE SUBDIALECTS IN THE TOWN OF JELŠAVA**

Disertační práce

vedoucí práce - PhDr. Jan Červenka, PhD.

2011

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie

Filologie – Jazyky zemí Asie a Afriky

Milan Samko

**DIALEKTOLOGICKÉ A SOCIOLINGVISTICKÉ ASPEKTY
KONTAKTU MEZI DVĚMA SUBDIALEKTY SEVEROCENTRÁLNÍ
ROMŠTINY V MĚSTE JELŠAVA**

**DIALECTOLOGICAL AND SOCIOLINGUISTIC ASPECTS
OF CONTACT BETWEEN TWO NORTH – CENTRAL ROMA
LANGUAGE SUBDIALECTS IN THE TOWN OF JELŠAVA**

Disertační práce

vedoucí práce - PhDr. Jan Červenka, PhD.

2011

Čestné prehlásenie.

Prehlasujem, že som dizertačnú prácu napísal samostatne s využitím len uvedených a riadne citovaných prameňov a literatúry a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

Milan Samko

Pod'akovanie

Ďakujem Doc.PhDr.Milene Hübschmannovej, Csc., PhDr. Janovi Červenkovi, PhD. a PhDr. Viktorovi Elšíkovi, PhD.(*PhDr. Viktorovi Elšíkovi, PhD. v úvodných konzultáciách na začiatku písania práce*) za cenné rady, odborné usmernenie, podporu a pomoc, ktorú mi poskytli pri vypracovaní práce. Zároveň ďakujem všetkým Rómom z Jelšavy, za ochotu a trpezlivosť pri nahrávaní dotazníkov.

Abstrakt

SAMKO, Milan: *Dialektologické a sociolingvistické aspekty kontaktu mezi dvěma subdialekty severočentální romštiny v městě Jelšava* [Dizertačná práca]/Mgr. Milan Samko- Univerzita Karlova. Filozofická fakulta; Stupeň odbornej kvalifikácie : doctor philosophiae (PhD.).- Praha: UK, 2011. s. 142. + prílohy 48.

Dizertačná práca sa zaoberá rómskym jazykom v meste Jelšava. Subdialektom domácich rómskych občanov mesta (ďalej aj ako L1) a subdialektom prisťahovaných rómskych občanov do mesta Jelšava (ďalej aj ako L2). Prácou chceme ukázať vybrané dialektologické a sociolingvistické aspekty kontaktu L1-L2. Čiže chceme ukázať na základe vybraných javov kontrastívnosť L1- L2, lexikálnu variantnosť L1-L2, mieru a smer akomodácie L1↔L2. Uvedené interpretujeme a konfrontujeme v troch generáciách L1 a v troch generáciách L2, súborne za L1 a súborne za L2. Práca sa snaží v tejto oblasti zachytiť mieru zmeny a vývojové tendencie od najstaršej generácie L1 a L2 po najmladšiu generáciu L1 a L2. Mladá generácia je pre nás ukazovateľom vývojových tendencií a prognóz pri skúmaní takýchto jazykových procesov. Mesto Jelšava je pre nás jedinou známou lokalitou v SR, kde takéto jazykové procesy v uvádzaných intenciách a parametroch v reále prebiehajú a kde ich môžeme skúmať. Prácou chceme preukázať vzájomný vplyv dvoch subdialektov v kontakte na hovoriacich L1 a L2 spôsobovaný pôsobením inovačných prvkov L1-L2, akomodáciou kontrastívnej lexiky L1 ↔ L2 na vzájomné obohacovanie sa subdialektov s výstupom na ich progresívne zjednocovanie, miešanie a vznik novej špecifickosti, ktorá je charakteristická pre mesto Jelšava. Práca je tematicky rozdelená do troch kapitol. Autor v prvej kapitole práce charakterizuje a lokalizuje mesto Jelšava, demografickú štruktúru obyvateľstva, demografickú štruktúru Rómov domácich a prisťahovaných v intenciách jazykovej situácie v meste Jelšava. Nástrojom na ukázanie jazykovej situácie v meste Jelšava sú sebareflexie Rómov, ich akceptácie, preferencie, orientácie v rámci znalosti a používania rómskeho jazyka, produkčného rómsko-slovenského bilingvizmu a pasívneho bidialektizmu L1-L2. Druhú kapitolu práce tvorí výskumná časť, ciele a úlohy výskumu, použité metódy a techniky výskumu, výberový súbor a zber dát, charakteristika fáz výskumného procesu. V tejto kapitole autor určil tri okruhy v ktorých bude naplňovať ciele výskumu. Prvým okruhom sú *hláskoslovné varianty kontrastívnej lexiky L1 a L2*, ktorý autor ďalej člení podľa typu hláskovej zmeny. Druhý okruh tvoria *tvaroslovné a slovotvorné varianty kontrastívnej lexiky L1 a L2*, ktorý ďalej člení napr. podľa typu *adverbiálny modifikátor (L1)* proti *prefix (L2)*. Posledný okruh tvorí *kontrastívna lexika L1 a L2 vo vecných sémantických okruhoch*, ktorý ďalej člení podľa rôznych okruhov. Výsledky výskumu prezentuje v tretej časti práce. Zistené výsledky vyhodnocuje pomocou tabuliek a grafov a interpretuje ich v intenciách konfigurácie dialektologických a sociolingvistických aspektov rómskeho jazyka pre danú lokalitu. Sumarizačne zachytáva a podáva obraz o rómskom jazyku v meste Jelšava v dvoch kontaktných subdialektoch v troch generáciách L1 a v troch generáciách L2. Pokúša sa priniesť závery v rôznych súvislostiach miery a smeru akomodácie a to v rôznych štruktúrnych rysoch a doménach. Autorovi sa úplne nepodarilo extrahovať všetky kontrastívne javy dvoch subdialektov a analyzovať ich, čo ani nebolo cieľom práce. No podstatne v tejto oblasti a oblasti vývinu a zmien rómskeho jazyka v meste Jelšava vidí otázky a úlohy k ďalšiemu bádaniu a výskumu.

Kľúčové slová:

Akomodácia. Dialekty. Generácie. Jelšava. Lexikálna variantnosť. Rómsky jazyk.

Abstract

SAMKO, Milan: *Dialectological and sociolinguistic Aspects of Contact between two North – central Roma Language Subdialects in the Town of Jelšava* [Doctoral thesis]/Mgr. Milan Samko-Charles University in Prague. Faculty of Philosophy & Art; Qualification level: doctor philosophiae (PhD.).- Prague:UK,2011.p.142 .+ appendix p.48.

Doctoral thesis deals in with Roma language in the town of Jelšava. Subdialect of native Roma town citizens (hereinafter L1) and the subdialect of Roma citizens who moved in to the town of Jelšava (hereinafter L2). Goal of our paper is to present selected dialectological and sociolinguistic aspects of contact between L1 – L2. In pursuance of selected phenomenons we want to present contrastivity L1 – L2, lexical variation L1 – L2, extent and tenor of L1 ↔ L2 accommodation. We interpret and confront these within three generations of L1 and three generations of L2, aggregate for L1 and aggregate for L2. Our paper likes to observe the rate of change and evolutional tendencies in this area, from oldest L1 and L2 generation to youngest L1 and L2 generation. Young generation represents for us the indicator of evolutional tendencies and predictions for observation of these linguistic processes. The town of Jelšava is for us the only one known habitat in Slovak republic, where these linguistic processes in referred intentions and parameters occur in real conditions and where we can observe them. In this paper we want to manifest the reciprocal influence of two dialects in contact of L1 and L2 speakers caused by the impact of innovative L1 – L2 elements, L1 ↔ L2 contrastive vocabulary accommodation considering mutual enrichment of these subdialects with an output towards their progresive unification, shuffle and rise of new specificity, which is distinctive for the town of Jelšava. Paper is thematically divided into three chapters. In first chapter of the paper, author characterizes and localizes the town of Jelšava, demographic structure of it's inhabitants, demographic structure of Roma native and immigrated in the intention of lingual situation in Jelšava town. As a tool for lingual situation in Jelšava town revelation, self – reflections of Roma are used, their acceptance, preferences, orientation within the knowledge and use of Roma language, productional roma – slovak bilingualism and passive bidialectism L1 – L2. Secound chapter of our paper presents research section, methods and techniques used in the research, research file and data collection, characteristic of research process stages. In this chapter author sets three sections according to research goals. First one is *phonetic variants of L1 and L2 contrastive vocabulary*, which are subsequently devided in accordance with type of consonant modification. Secound section is *morphological and word formativ variants of L1 and L2 contrastive vocabulary*, which are then devided, for example, according to the type of *adverbial modifier (L1)* opposite *prefix (L2)*. Last section is *L1 and L2 contrastive vocabulary in substantive semantic circles*, which is subsequently devided according to several of these circles. Research outcomes are presented in third chapter. Author evaluates observed results by means of figures and graphs and interpretes them in intentions of dialectological and sociolinguistic configuration of Roma language aspects distinctive for described locality. He provides an image of Roma language in Jelšava town in two contact subdialects, in three generations of L1 and three generations of L2. He makes conclusions in different contexts of accommodation range and tenor, in different structural features and domains. Author did not extract all contrastive phenomenons of two subdialects and analyse them, but this wasn't a purpose of the paper. As an important impact in this area and within the evolution and change of Roma language in the town of Jelšava author sees questions and tasks for further research.

Key Words:

Accommodation. Dialect. Generation. Jelšava. Lexical variation. Roma language

OBSAH

0 Úvod

1 MESTO JELŠAVA A JAZYKOVÁ SITUÁCIA

- 1.1 Lokalizácia mesta 16
- 1.2 Demografická štruktúra obyvateľstva
- 1.3 Demografická štruktúra Rómov
- 1.4 Sebareflexie Rómov k jazykovej situácii 17
 - 1.4.1 Znalosť a používanie rómskeho jazyka
 - 1.4.1.1 Znalosť a používanie rómskeho jazyka generáciami
 - 1.4.1.2 Subjektívne hodnotená miera znalosti rómskeho jazyka
 - 1.4.1.3 Používanie rómskeho jazyka podľa komunikačných situácií
 - 1.4.2 Produkčný modus rómsko-slovenského bilingviznu 21
 - 1.4.2.1 Rozsah a častosť používania jazykov
 - 1.4.2.2 Miera používania jazykov v domácom prostredí
 - 1.4.2.3 Miera používania jazykov pri komunikačnom kontakte L1 a L2
 - 1.4.3 Pasívny modus bidialektizmu L1-L2 24
 - 1.4.3.1 Miera frekvencie komunikačných kontaktov
 - 1.4.3.2 Miera subjektívneho vnímania subdialektologickej variantnosti
 - 1.4.3.3 Miera vnímania komunikačnej bariéry L1-L2 v rómskom jazyku
 - 1.4.3.4 Miera znalosti subdialektu komunikačného partnera
 - 1.4.3.5 Ochota a vývojová tendencia komunikácie L1 v L2 a L2 v L1

2 VÝSKUM MIERY A SMERU AKOMODÁCIE L1 ↔ L2 29

- 2.1 Ciele a úlohy výskumu
- 2.2 Použité metódy a techniky výskumu
- 2.3 Výberový súbor a zber dát
 - 2.3.1 Sociolingvistický faktor vek L1 a L2
 - 2.3.2 Sociolingvistický faktor pohlavie L1 a L2

3 ZISTENÉ VÝSLEDKY, ICH INTERPRETÁCIA A VYHODNOTENIE 38

JAZYKOVÉHO MATERIÁLU

- 3.1. Hláskoslovné varianty kontrastívnej lexiky L1 a L2
 - 3.1.1 Prítomnosť proti neprítomnosť iniciálnej hlásky
 - 3.1.1.1 *a-* proti *aj-*
 - 3.1.1.1.1 *asó ~ ajso*
 - 3.1.1.1.2 *aci ~ ajci*
 - 3.1.1.2 *á-* proti *ja-* 40
 - 3.1.1.2.1 *ándro ~ jandro*
 - 3.1.1.2.2 *ármiň ~ jarmiň*
 - 3.1.1.3 *ja-, ha-, cha-, ra-, la-* proti *a-*
 - 3.1.1.3.1 *járo ~ aro*
 - 3.1.1.3.2 *hasal ~ asal*
 - 3.1.1.3.3 *chajol ~ achal'ol*
 - 3.1.1.3.4 *rakhel ~ arakhel*
 - 3.1.1.3.5 *lašarel- ašarel*

3.1.2 Aspirovaná hláska <i>tʰ</i> proti <i>čh</i>	47
3.1.2.1 <i>tʰil</i> ~ <i>čhil</i>	
3.1.2.2 <i>tʰijav</i> ~ <i>čhijav</i>	
3.1.2.3 <i>maʰhi</i> ~ <i>mačhi</i>	
3.1.3 <i>vale-</i> proti <i>vare-</i>	
3.1.3.1 <i>vale-savo</i> ~ <i>vare-savo</i>	
3.1.4 Rôzne hláskoslovné rozdiely	51
3.1.4.1 <i>kólo</i> ~ <i>kovlo</i>	
3.1.4.2 <i>kedel</i> ~ <i>kidel</i>	
3.1.4.3 <i>viginel</i> ~ <i>figinel</i>	
3.1.4.4 <i>dʰiji</i> ~ <i>gilʰi</i>	
3.1.4.5 <i>bajvaj</i> ~ <i>balvalʰ</i>	
3.1.4.6 <i>bálo</i> ~ <i>balo</i>	
3.1.4.7 <i>gras</i> – <i>graj</i>	
3.1.4.8 <i>te</i> ~ <i>the</i>	
3.1.4.9 <i>angil</i> ~ <i>angle</i>	
3.2 Tvaroslovné a slovotvorné varianty kontrastívnej lexiky L1 a L2	60
3.2.1 Infinitív slovesa <i>te avel</i> proti <i>te el</i>	
3.2.1.1 <i>thulo te avel</i> ~ <i>thulo te el</i>	
3.2.2 Futurum sufix <i>-á</i> proti <i>-ava</i>	
3.2.2.1 <i>sov-á</i> ~ <i>sov-ava</i>	
3.2.3 Imperfektum sufix <i>-ás</i> proti <i>-avas</i>	
3.2.3.1 <i>sov-ás</i> ~ <i>sov-avas</i>	
3.2.4 Sufix <i>-indúr</i> proti <i>-indos</i>	
3.2.4.1 <i>rov-indúr</i> ~ <i>rov-indos</i>	
3.2.5 Adverbiálny modifikátor proti prefix	
3.2.5.1 <i>téle</i> proti <i>od-</i>	
3.2.5.1.1 <i>téle mukhel</i> ~ <i>od-mukhel</i>	
3.2.5.2 <i>avri</i> proti <i>vi-</i>	65
3.2.5.2.1 <i>avri lel</i> ~ <i>vi-lel</i>	
3.2.5.3 <i>upre</i> proti <i>po-</i>	
3.2.5.3.1 <i>upre kedel</i> ~ <i>po-kedel</i>	
3.2.5.4 <i>préko</i> proti <i>pre-</i>	
3.2.5.4.1 <i>préko chuʰel</i> ~ <i>pre-chuʰel</i>	
3.2.5.5 <i>andre</i> proti <i>za-</i>	
3.2.5.5.1 <i>andre phandel</i> ~ <i>za-phandel</i>	
3.2.5.6 <i>kija</i> proti <i>pri-</i>	
3.2.5.6.1 <i>kija thovel</i> ~ <i>pri-thovel</i>	
3.2.5.7 <i>telal-</i> proti <i>pod-</i>	70
3.2.5.7.1 <i>telal thovel</i> ~ <i>pod-thovel</i>	
3.2.5.8 <i>sít-</i> prefix <i>roz-</i>	
3.2.5.8.1 <i>sít thovel</i> ~ <i>roz-thovel</i>	
3.2.5.9 <i>téle-</i> proti <i>za-</i>	
3.2.5.9.1 <i>téle mutrel</i> ~ <i>za-mutrel</i>	

3.3 Kontrastívna lexika L1 a L2 vo vecných sémantických okruhoch	73
3.4.1 Rodina	
3.4.1.1 <i>aňóškiňa ~ sasuj</i>	
3.4.1.2 <i>mama ~ baba</i>	
3.4.1.3 <i>čaládo ~ famel'ija</i>	
3.4.2 Dom a jeho zariadenie	76
3.4.2.1 <i>šifoňíri ~ kasna</i>	
3.4.2.2 <i>vodro ~ hadžos</i>	
3.4.3 Domáce práce	78
3.4.3.1 <i>thovkerel ~ rajbinel</i>	
3.4.3.2 <i>vašalinel ~ biglinel</i>	
3.4.3.3 <i>šeprinel ~ šulavel</i>	
3.4.3.4 <i>žužarel ~ pratinel</i>	
3.4.4 Jedlo	81
3.4.4.1 <i>pencja ~ kozaris</i>	
3.4.4.2 <i>krumpja ~ bandurka</i>	
3.4.4.3 <i>šero ~ lovina</i>	
3.4.4.4 <i>trušalo ~ smedno</i>	
3.4.4.5 <i>sír ~ ceskos</i>	
3.4.5 Náradie a náčinie	87
3.4.5.1 <i>kerpa ~ renta</i>	
3.4.5.2 <i>tuškóva ~ klatos</i>	
3.4.5.3 <i>mašina ~ šabl'iki</i>	
3.4.5.4 <i>d'íkeri ~ gendalos</i>	
3.4.5.5 <i>ribajzlíko ~ tarlos</i>	
3.4.5.6 <i>díňa ~ grati</i>	
3.4.6 Rastliny	93
3.4.6.1 <i>virágo ~ kvitka</i>	
3.4.7 Časové údaje	
3.4.7.1 <i>raťaha ~ tosara</i>	
3.4.8 Zdravie a nemoc	
3.4.8.1 <i>horoto ~ chas</i>	
3.4.9 Všeobecné činnosti	
3.4.9.1 <i>piheňinel ~ odpočinel</i>	
3.4.9.2 <i>hazudinel ~ klaminel</i>	
3.4.9.3 <i>kopoginel ~ durkinel</i>	
3.4.9.4 <i>bond'arel ~ krucinel</i>	
3.4.9.5 <i>pekel ~ demel</i>	
3.4.9.6 <i>veskedinel ~ dokerel</i>	
3.4.9.7 <i>kušel ~ randel</i>	
3.4.9.8 <i>kavarinel ~ mišinel</i>	
3.4.9.9 <i>genel ~ rachinel</i>	
3.4.9.10 <i>phuttravel ~ phundravel</i>	
3.4.10 Ostatné významy	106
3.4.10.1 <i>Jóšva ~ Jelšava</i>	
3.4.10.2 <i>kanastúr ~ odkana</i>	
3.4.10.3 <i>má ~ imar</i>	
3.4.10.4 <i>šegítinel ~ pomožinel</i>	
3.4.10.5 <i>repilévo ~ ljetadlos</i>	
3.4.10.6 <i>sapano ~ cindo</i>	

- 3.4.10.7 *vonato ~ mašina*
- 3.4.10.8 *močka ~ mel*
- 3.4.10.9 *kedva ~ nalada*
- 3.4.10.10 *világo ~ svetos*
- 3.4.10.11 *ódalo ~ sera*
- 3.4.10.12 *dís ~ bertena*
- 3.4.10.13 *temetóvo ~ cintiris*
- 3.4.10.14 *saga ~ pacha*
- 3.4.10.15 *tégja ~ cehla*
- 3.4.10.16 *tecinel ~ pačinel*
- 3.4.10.17 *kíňešno ~ mažľivo*
- 3.4.10.18 *prékal ~ pres*
- 3.4.10.19 *ži ~ do*
- 3.4.10.20 *vaj ~ abo*
- 3.4.10.21 *meg ~ mi*

4 ZÁVER

5 ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

PRÍLOHY

Výskumný dotazník A

Výskumný dotazník B

Tabuľka LZ – Súhrnný prehľad lexikálnej variantnosti a znalosti – neznalosti

Tabuľka A – Súhrnný prehľad miery a smeru akomodácie L1 ↔ L2

Tvaroslovné a slovotvorné varianty kontrastívnej lexiky L1 a L2

Infinitív slovesa *te avel* proti *te el*

šúko te avel ~ šuko te el

barvalo te avel ~ barvalo te el

Futurum suffix *-á* proti *-ava*

ker-á ~ ker-ava

píj-á ~ píja-va

Imperfektum suffix *-ás* proti *-avas*

ker-ás ~ ker-avas

píj-ás ~ píj-avas

Suffix *-indúr* proti *-indos*

beš-indúr ~ beš-indos

pašjuv-indúr ~ pašľuv-indos

Adverbiálny modifikátor proti prefix

téle* proti prefix *od-

téle perel ~ od-perel

téle kerel ~ od-kerel

avri* proti prefix *vi-

avri cidel ~ vi-cidel

avri chuťel ~ vi-chuťel

upre* proti prefix *po-

upre phirel ~ po-phirel

upre kosel ~ po-kosel

préko* proti prefix *pre-

préko phirel ~ pre-phirel

préko thovel ~ pre-thovel

andre proti prefix za-

andre phandel ~ za-phandel

andre pekel ~ za-pekel

kija proti prefix pri-

kija chuťel ~ pri-chuťel

kija irinel ~ pri-irinel

telal- proti prefix pod-

telal irinel ~ pod-pisinel

telal sivel ~ pod-sivel

sít- proti prefix roz-

sít džal ~ roz-džal

sít perel ~ roz-perel

téle- proti prefix za-

téle chiňel ~ za-chiňel

téle čhandel ~ za-čhandel

Pronominá

Prefix neurčitých zámen vale- proti vare-

vale-savi ~ vare-save

vale-save ~ vare-savi

Prefix neurčitých zámen akar- proti choc-

akar-savi ~ choc-savi

akar-save ~ choc-save

Prepozície

Predložka angil proti angle

angil bóta ~ angle skl'epa

angil kočma ~ angil karčma

prékal proti pres

prékal drom ~ pres drom

prékal veš ~ pres veš

ži proti do

ži štárende ~ do štar

ži pándžende ~ do pandž

Konjukcie

te proti the

lóve te bacht ~ love the bach

phral te pheň ~ phral the phen

vaj proti abo

trín vaj štár ~ trin abo štar

efta vaj ochto ~ efta abo ochto

Partikuly

Častica meg proti mi

meg sovel ~ mi sovel

meg chuťkerel ~ mi chučkerel

Numeráliá

vale- proti vaj-

vale-keci manuša ~ vaj-keci l'udos

vale-keci khera ~ vaj-keci khera

akhar- proti vaj-

akhar-keci manuša ~ vaj-keci l'udos

akhar-keci khera ~ vaj-keci khera

Zoznam skratiek

- L1 – subdialekt domácich Rómov z Jelšavy
- L2 - subdialekt prisťahovaných Rómov do Jelšavy
- MG – mladá generácia hovoriacich L1
- SG - stredná generácia hovoriacich L1
- NG - najstaršia generácia hovoriacich L1
- MP – mladá generácia hovoriacich L2
- SP - stredná generácia hovoriacich L2
- NP - najstaršia generácia hovoriacich L2
- RD – MG + SG + NG
- RP – SG + SP + NP
- h – hláskoslovné varianty kontrastívnej lexiky L1 a L2
- t – tvaroslovné a slovotvorné varianty kontrastívnej lexiky L1 a L2
- l – kontrastívna lexika L1 a L2 vo vecných sémantických okruhoch
- r – sémantický okruh : rodina
- d - sémantický okruh : dom a jeho zariadenie
- dp - sémantický okruh : domáce práce
- j - sémantický okruh : jedlo
- n - sémantický okruh : náradie a náčinie
- v - sémantický okruh : všeobecné činnosti
- o - sémantický okruh : ostatné významy